



Zdolność do pracy osób upośledzonych umysłowo – rozważania na kanwie trzech przypadków

Mentally retarded persons' capacity to work – comments on three cases

ROBERT PUDŁO¹, MAŁGORZATA PUDŁO², JERZY MATYSIAKIEWICZ¹,
PIOTR GORCZYCA¹

Z: 1. Katedry i Oddziału Klinicznego Psychiatrii Wydziału Lekarskiego w Zabrze
Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach
2. Oddziału I Psychiatrii Szpitala – Centrum Psychiatrii w Katowicach

STRESZCZENIE. Ustawa o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym z 28.06.1996 r. wprowadziła nową terminologię i praktykę orzeczniczą. Przedmiotem opiniowania przestała być zdolność do pracy, analizuje się jedynie jej utratę w okresie zatrudnienia. Wprowadzone rozwiązania prawne stawiają w niekorzystnej sytuacji grupę osób upośledzonych umysłowo, które mimo wieloletniego opłacania składki ZUS zostają pozbawione świadczeń rentowych.

SUMMARY. New terminology and practice in disability certification were introduced by the Act of 26.08.1996 changing some earlier statutes concerning the social insurance and old-age pension scheme. Capacity to work is no longer the subject matter of certification, but only loss of such capacity in the period of employment. The new legal solutions are disadvantageous to the social group of the mentally retarded. These persons are deprived of the right to disability pension even though they have paid their social insurance rates for many years.

Słowa kluczowe: niedorozwój umysłowy / orzecznictwo rentowe / opis przypadku

Key words: mental retardation / disability certification / case report

1 września 1997 r. weszła w życie Ustawa o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym z 28.06.1996 r. [1]. Wprowadziła ona nową terminologię i nową praktykę orzeczniczą. W miejsce grup inwalidów powstało pojęcie częściowej i całkowitej niezdolności do pracy oraz niezdolności do samodzielnej egzystencji. Orzekaniem zajęli się powołani przez ZUS lekarze orzecznicy [2]. Zmieniło się też rozumienie pojęcia niezdolności do pracy. Zgodnie z podanymi w Ustawie definicjami, za całkowicie niezdolną do pracy uważa się osobę, która utraciła zdolność do wykonywania jakiegokolwiek pracy, natomiast częściowo niezdolną do pracy jest

osoba, która utraciła w znacznym stopniu zdolność do pracy zgodnie z posiadanymi kwalifikacjami. Takie zakreślenie treści opisywanych pojęć radykalnie zmienia przedmiot opiniowania rentowego. Przedmiotem opiniowania przestała być w istocie zdolność do pracy, analizuje się jedynie jej utratę.

Intencją ustawodawcy było rozgraniczenie osób, które po okresie wykonywania zatrudnienia, utraciły z powodu stanu zdrowia zdolność do pracy od osób, których stan zdrowia od młodości wykluczał podjęcie pracy zarobkowej. Ten, skądinąd słuszny zamiar wynikał z założeń reformy systemu rentowego. Praktyka orzecznicza wskazuje jednak na pewien istotny mankament przyję-

tych rozwiązań. W funkcjonującym od kilku lat systemie prawnym niepokojąco niejasna stała się sytuacja niektórych osób z upośledzeniem umysłowym.

Poniżej przedstawiamy sytuację prawną trzech osób upośledzonych umysłowo, które złożyły do Sądu Pracy odwołania od decyzji ZUS.

OPISY PRZYPADKÓW

Przypadek 1

Pan W., lat 48, został w 1992 r. zaliczony do III grupy inwalidów. W lipcu 2000 r. złożył wniosek rentowy z rozpoznaniem chorób somatycznych. Do wniosku dołączył zaświadczenie psychiatry, stwierdzające niedorozwój umysłowy.

Orzecznik ZUS rozpoznał niedorozwój umysłowy i uznał badanego za zdolnego do pracy. Ubezpieczony zaskarżył decyzję ZUS do Sądu Okręgowego w Katowicach.

Sąd dopuścił dowód z opinii biegłych: internisty, neurologa, psychiatry i psychologa. W czasie badania nawiązał kontakt z badającym. Nastrój był prawidłowy, a reakcje emocjonalne żywe, dostosowane do sytuacji. Tok myślenia był zwolniony, spójny. Obserwowano nieznaczne zaburzenia skupiania uwagi i wyraźne obniżenie sprawności intelektu.

Badany ukończył szkołę specjalną, do której został przeniesiony po pierwszej klasie. Ze służby wojskowej był zwolniony. Kawaler, bezdzietny, mieszkał sam. Przepracował ponad 20 lat na placu drzewnym kopalni. Został zwolniony z powodu restrukturyzacji, od pięciu lat jest bezrobotny.

Skarży się na częste osłabienie, cierpienie kończyn, zawroty głowy, pobudliwość nerwową. Nie był leczony psychiatrycznie.

Podczas przeprowadzania badania psychologicznego widoczne było spowolnienie procesów myślowych, obniżony poziom funkcji werbalnych, ubogi zasób słownictwa oraz brak celowego planowania. Analiza wyników badawczych testu inteligencji

Wechslera wykazała umiarkowane upośledzenie umysłowe I.I.=45. Analiza jakościowa testów triady organicznej wskazywała na zmiany charakterystyczne dla wieku i poziomu umysłowego badanego.

Stwierdzono upośledzenie umysłowe umiarkowane, znaczne ograniczenie możliwości zarobkowania od dzieciństwa, brak oceny stanu zdrowia w czasie wykonywania zatrudnienia.

Podtrzymano decyzję ZUS.

Przypadek 2

Pani Z. była inwalidką III grupy z powodu upośledzenia lekkiego i cukrzycy. W czasie badania kontrolnego została uznana za zdolną do pracy. Odwołała się od decyzji ZUS do Sądu Okręgowego w Katowicach. Sąd powołał biegłych: psychologa i psychiatrę.

W czasie badania pacjentka przedstawiła historię choroby PZP dla dzieci i młodzieży, prowadzoną od lat siedemdziesiątych. W historii znajduje się m.in. zaświadczenie psychologiczne, stwierdzające umiarkowany stopień upośledzenia umysłowego i istnienie zmian organicznych o.u.n.

Przybyła na badanie w towarzystwie matki, wyraziła na nie zgodę. Nawiązała skąpy kontakt z badającym. Używała jedynie bardzo prostych zdań lub odpowiadała skinieniem głowy. Na większość pytań odpowiedzi udzielała matka. Nastrój był labilny, aktywność znacznie obniżona. Tok myślenia był zwolniony, z ubóstwem treści, sprawność intelektu wyraźnie obniżona.

Ukończyła szkołę podstawową specjalną, do której została przeniesiona w trzeciej klasie, następnie przyzakładową szkołę specjalną. Jest niezamężna, bezdzietna.

Przepracowała 9 lat w zakładach obuwniczych. Potrafiła wykonywać zlecone prace, samodzielnie poruszała się po znanych sobie trasach, była zadowolona z zajęcia, w domu pomagała w prostych czynnościach. Zwolniono ją z pracy w ramach zwolnień grupowych. Od chwili utraty pracy zmieniła

się radykalnie. Nie radzi sobie z najprostszymi czynnościami, gubi się we własnym mieście, zbiera niedopałki, zachowuje się agresywnie.

Podczas badania psychologicznego badana uzyskała ogólny wynik na poziomie umiarkowanego upośledzenia umysłowego I.I.=46. Analiza wyników testowych wskazywała na globalne obniżenie wszystkich funkcji intelektualnych. W testach organicznych wykazano nabyte zaburzenia funkcji poznawczych na podłożu organicznych zmian o.u.n.,

Stwierdzono upośledzenie umysłowe umiarkowane, nabyte zaburzenia funkcji poznawczych oraz reakcję adaptacyjną powodującą dezorganizację funkcjonowania społecznego. Orzeciono całkowitą okresową niezdolność do pracy.

Przypadek 3

Pan S. złożył zaświadczenie o stanie zdrowia z rozpoznaniem encefalopatii wczesnodziecięcej. Orzecznik ZUS uznał, że schorzenia badanego są następstwem przebytego urazu okołoporodowego i nie uległy pogorszeniu w trakcie pracy i nauki. Badany zaskarżył decyzję ZUS do Sądu Okręgowego w Katowicach, Sąd dopuścił dowód z opinii biegłego psychiatry i psychologa.

W aktach znajdowało się orzeczenie o stopniu niepełnosprawności, stwierdzające umiarkowany stopień niepełnosprawności z powodów psychiatrycznych od urodzenia. Ubezpieczony przybył na badanie z matką. Podał swój wiek i przybliżony wiek matki, nie pamiętał dokładnej daty urodzenia. Bardzo słabo czytał, wykonywał tylko najprostsze działania matematyczne. Łatwo się denerwował i zmieniał temat rozmowy. W domu nie zajmował się praktycznie niczym. Unikał ludzi, często był agresywny wobec młodszego brata.

Ukończył szkołę podstawową wyłącznie dzięki protekcji, mimo że proponowano mu przeniesienie do szkoły specjalnej. Podobnie dzięki protekcji rozpoczął naukę zawodu

w zakładzie tapicerskim, gdzie jednak, zgodnie z opinią przełożonego, wykonywał jedynie drobne prace, bez możliwości pracy samodzielnej. Pozostaje na utrzymaniu rodziców, nie ma żadnych zainteresowań.

W czasie badania psychologicznego widoczny były trudności z koncentracją uwagi, komentował lub podejmował wątki poboczne. Analiza jakościowa i ilościowa wyników uzyskanych przez badanego w teście WAIS R (PL), wskazywała na umiarkowany stopień upośledzenia umysłowego (I.I.=49). W wyniku porównania z poprzednimi wynikami testowymi sprzed 3 lat (I.I.=63) stwierdzono znaczne obniżenie funkcji poznawczych badanego oraz upośledzenie umysłowe umiarkowane, z trwałym pogorszeniem w granicach całkowitej niezdolności do pracy, bez niezdolności do samodzielnej egzystencji.

KOMENTARZ

Wprowadzone przed kilku laty rozwiązania prawne stawiają w niezwykle trudnej sytuacji grupę osób upośledzonych umysłowo. Problem dotyczy ubezpieczonych, którzy przez dłuższy czas, często kilkanaście lub kilkadziesiąt lat, wykonywali pracę zawodową i opłacali składki ZUS. Osoby te, zwykle upośledzone w stopniu lekkim lub umiarkowanym, kończąc zawodowe szkoły specjalne, potrafiły przyswoić sobie pewien zakres czynności i korzystając z tych umiejętności wykonywać proste prace. Trzeba zaznaczyć, że warunki zatrudnienia tych osób w minionych latach nie miały nic wspólnego z wymaganiami współczesnego rynku pracy, oczekiwania wobec pracowników były niewygórowane, a relacje w zakładzie pracy nasuwały skojarzenie raczej z warsztatami terapii zajęciowej niż rynkowym przedsiębiorstwem. Dzisiaj większość tych zakładów upada, a te, które chcą przetrwać, zwalniają niewydajnych pracowników. Zwalniani, upośledzeni umysłowo ubezpieczeni, naiwnie przekonani o swojej niezdol-

ności do pracy, starają się o rentę. Tu czeka ich rozczarowanie, gdyż z orzeczenia ZUS dowiadują się, że są „zdolni do pracy zgodnie z kwalifikacjami”. Problem staje się nierozwiązywalny, ponieważ uzasadnienie orzeczenia jest w pełni zgodne z ustawą i brzmi: „nie nastąpiło pogorszenie stanu zdrowia w czasie wykonywania zatrudnienia”. W lepszej sytuacji są osoby, które w wyniku utraty pracy przeżywają długotrwałe pogorszenie funkcjonowania, w tym przypadku (jak w przykładzie drugim) można stwierdzić pogorszenie stanu zdrowia bezpośrednio po zakończeniu pracy zawodowej. Przyczyną orzeczenia renty nie jest wówczas niedorozwój, lecz zaburzenia adaptacyjne w przebiegu niedorozwoju. Z natury zaburzeń adaptacyjnych wynika, że rentę można przyznać tylko okresowo. W najlepszej sytuacji prawnej są natomiast te osoby, u których sprawność intelektu uległa pogorszeniu w czasie wykonywania zatrudnienia.

Paradoksalnie, wolne od tych problemów są te osoby upośledzone, które nie podjęły trudu nauki zawodu, nie pracowały zawodowo, lecz od młodości korzystają z pomocy państwa.

Na marginesie powyższych rozważań nasuwa się refleksja na temat języka omawianej ustawy. Zgodnie z jej literą, osoby od młodości niezdolne do pracy, uznawane są z urzędową powagą za „zdolne do pracy zgodnie z kwalifikacjami”. Sprzeczność ustawowych sformułowań ze zdrowym rozsądkiem nie jest wyłącznie problemem estetycznym. Wydawanie zgodnych z prawem, a jawnie nielogicznych orzeczeń rodzi rozza-

lenie i pogłębia nieufność dla prawa i państwa. Trudno zrozumieć, czym kierowali się redaktorzy Ustawy przy doborze sformułowań, bo przecież trudno posądzać ich o nieporadność językową. Równie trudno wytłumaczyć upośledzonym, że chociaż faktycznie nie są zdolni do pracy, to muszą być za takich uznani – tak skomplikowane konstrukcje dialektyczne są niedostępne dla osób, których myślenie jest utrzymane na poziomie konkretnym.

Analiza stanu prawnego i sytuacji osób upośledzonych umysłowo w systemie ubezpieczeń rentowych prowadzi do następujących konkluzji:

-
- pozbawianie świadczeń osób upośledzonych umysłowo, przez wiele lat pracujących i opłacających składki ZUS jest niesprawiedliwe,
 - użyte w Ustawie sformułowania są co najmniej niefortunne,
 - stosowana obecnie konstrukcja prawna wymaga pilnej korekty.
-

PIŚMIENNICTWO

1. Ustawa z dnia 28.06.1996 r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym. Dz. U. nr 100, poz. 461.
2. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 8.08.1997 r. w sprawie orzekania o niezdolności do pracy do celów rentowych. Dz. U. nr 99, poz. 612.

Adres: Dr Robert Pudło, Katedra i Oddział Kliniczny Psychiatrii Wydziału Lekarskiego w Zabrze Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach, ul. Pyskowska 49, 42-600 Tarnowskie Góry